

Г.В. РЕЗНІЧЕНКО

ІГРАШКИ-МОТАНКИ

**Навчально-методичний
посібник**

*Схвалено і рекомендовано до друку та практичного використання
рішенням Вченої ради Одеського обласного інституту
удосконалення вчителів*

Тернопіль
Навчальна книга – Богдан

УДК 745
ББК 85.12
Р 34

Рецензенти:

А.І. Носенко, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, член Національної спілки художників України

Р.І. Нікітенко, завідувач НМЛ творчого розвитку особистості Одеського обласного інституту удосконалення вчителів

Резніченко Г.В.

Р 34 Іграшки-мотанки : навчально-методичний посібник / Г.В. Резніченко. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 104 с + 32 с. вкладка.

ISBN 978-966-10-2443-3

Іграшки та ляльки-мотанки — це вид народної ужиткової творчості, котра має багатовікові традиції.

У методичному посібнику викладено теоретичні та методичні основи мистецтва іграшки. Особливу увагу приділено лялькам-мотанкам: розглянуто основні аспекти історичного розвитку та етнографічні особливості ляльок-оберегів, окреслено властивості мотанок. У роботі викладено технологічні процеси створення іграшок із тканини, паперу, ниток, сіна та інших природних матеріалів. Дидактично обґрунтований зміст та ілюстративний візуальний ряд допоможе не тільки вивчити особливості зазначеного виду художньо-ужиткової діяльності наших предків, зрозуміти значущість іграшки, ляльки-мотанки в розвитку дитини, а й самостійно створити іграшку способом мотання.

Матеріал посібника розраховано на вчителів образотворчого мистецтва, художньої праці, керівників гуртків художньої творчості, слухачів курсів підвищення професійної кваліфікації фахівців освіти.

УДК 745
ББК 85.12

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2443-3

© Навчальна книга — Богдан, 2012

Вступ

Формування національної свідомості у підростаючого покоління є однією з найактуальніших проблем сучасної освіти. В Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002 р.) зазначено, що державна політика в царині виховання підростаючого покоління має бути спрямована на формування духовної культури, національної свідомості та визначатися як «один із головних пріоритетів, органічною складовою освіти» [51]. Важливим засобом формування національної свідомості та духовної культури дитини є народне мистецтво.

Народне мистецтво, як складова культурного середовища етнічного населення України, є невичерпним джерелом, мудрістю для художньо-естетичного, морального та духовного виховання дітей. Для сучасного суспільства і його спільноти національне культурне середовище є не менш важливим, не менш суттєвим, ніж збереження навколишньої природи. «Якщо природа необхідна людині для біо-

логічного життя, то культурне середовище стільки ж необхідне для духовного, морального життя, для моральної самодисципліни і соціальності», — зазначав академік Д. Лихачов. Звернення до етнокультури надає можливість вирішувати завдання щодо збереження «екології духовної культури» людства.

Культура етнічних груп населення України має значний спектр народного мистецтва, котре завжди супроводжувало життя наших предків. Вивчення етнокультури та її зв'язків з народним мистецтвом як самобутнім явищем потребує не тільки її усвідомлення, а й відродження через пізнання та практичне втілення художньо-матеріальної культури минулих поколінь у навчально-виховному процесі як в умовах школи, так і в позашкільній роботі з дітьми.

Народна мудрість стверджує, що «неможливо відкрити свої двері чужим ключем». Ця народна мудрість спрямовує педагогів на використання національних джерел самобутності, так як відповідає людській природовідповідній, соціокультурній доцільності у сфері виховання дітей на своїй рідній землі. Така народна мудрість має бути провідним принципом навчання і виховання у вітчизняній педагогіці, застосовуватися як свій «національний ключ» у процесі формування духовної культури й громадянської свідомості підростаючого покоління України.

Для кожної нації є свій головний педагог — народ, а головним підручником народної педагогіки — мова, наочний досвід культури та природа. Український народний педагог Г. Сковорода зауважив: «Коли премудра та блаженна природа все буде, то хто ж, як не вона, лікує і навчає?». Він ототожнював природу біосфери з природою культурної сфери народу й зазначав, що «правильне виховання криється у природі самого народу, як вогонь в кремені» [47, с. 417].

Формування національної, громадянської свідомості, культури й духовності особистості починається з поглибленого вивчення матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, втілених у творах декоративно-ужиткового мистецтва. Одним із засобів національного виховання та розвитку духовності дитини в різні періоди розвитку суспільства були народні іграшки, ляльки-мотанки, які виготовляли власноруч.

Розвивальний соціокультурний потенціал народної іграшки, ляльки-мотанки здавна використовувався в сімейному вихованні дітей, підготовці до майбутнього життя. Народна педагогіка використовувала іграшку, ляльку-мотанку як засіб виховання моральної краси

дитини у взаємозв'язку з її трудовим вихованням. У народі побутувала думка, що ігрова функція іграшки та ляльки допомагає розвивати увагу дитини і людську свідомість. У сім'ї знали, що іграшка, лялька слугує засобом психічного розвитку дитини й формування християнської духовності, притаманної своєму народу, що вона впливає на всі рівні відчуття навколишнього світу — зорового, дотикового, звукового, допомагає формувати етико-естетичні вартості особистості.

Виготовлення іграшки чи ляльки способом мотання («на вихвалку», прийомом закрутки, скручування — «вузликова» тощо) поєднує практичний досвід художньо-трудової діяльності й естетичного, образного світобачення дитини, що нерозривно пов'язано з життям народу. Такий вид художньо-трудової діяльності дитини на різних етапах фізіологічного розвитку задовольняв її духовні потреби, формував естетичні смаки й образну уяву, спонукав до поєднання у практичній діяльності прекрасного і корисного. Народний досвід художньо-естетичного та трудового виховання полягає саме в тому, щоб формування художньо-трудових умінь, художньо-образного розуміння та естетичних смаків дітей відбувалося в практичній діяльності й було продовженням творчих традицій минулих поколінь різних етногруп населення української землі. Отже, опановуючи способи творення іграшки чи ляльки-мотанки, дитина переймала духовність, моральність, естетику рідного народу.

В основі формоутворення іграшки-мотанки є узагальнений світ образу, втілений людиною індивідуально-асоціативно у відповідності з духовним запитом та естетичним уявленням про символи-обереги, звичаї та традиції свого народу. У своєму розвитку форма мотанки з її художньо-асоціативними якостями завжди створювалася як образ, котрий ототожнював дух національної культури. Такі мотанки віддзеркалювали явища суспільного та сімейного життя. Мотанка у всі часи була неповторною утилітарною річчю із символічним значенням, джерелом натхнення, часткою душі та сферою самовираження особистості.

Використання іграшки-мотанки, зокрема ляльки-мотанки, в процесі навчання та виховання як об'єкта художньо-трудової діяльності є також доцільним завданням сучасної національної системи виховання підростаючого покоління. Вивчення та виготовлення іграшки, ляльки-мотанки як виду декоративно-ужиткового мистецтва та народної творчості сприяє не тільки стимулюванню інтересів, формуванню естетичних смаків, розвитку художньо-образного мислення, спеціальних умінь та навичок, а й прилученню дітей до

народних традицій, звичаїв, естетичного освоєння підвалин національної духовної культури, прищеплення любові та шани до цього самобутнього виду народної творчості.

У посібнику подано етнографічний матеріал про народну іграшку, ляльку-оберіг, як об'єкт самобутності та діяльності українського народу, описано прийоми виготовлення іграшок, ляльок-мотанок, подано схеми їх послідовного виконання та зразки робіт автора.

Автор сподівається, що матеріал посібника допоможе у роботі вчителям образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, керівникам гуртків та студій художньої творчості, вихователям-педагогам дошкільних закладів, студентам та учням, батькам, а також усім тим, хто бажає навчитися виготовленню іграшки-мотанки, ляльки-мотанки з різних матеріалів.

Іграшка-лялька у життєдіяльності українського народу

Народне іграшкарство — важлива складова культури будь-якого етносу. Воно використовувалося народом як засіб виховання в національних традиціях. Ужиткове мистецтво іграшки несе в закодованому вигляді світосприйняття поколінь, ментальність народу. Воно завжди привертало пильну увагу філософів, психологів, педагогів, етнографів, мистецтвознавців. Великий український філософ, письменник-гуманіст, педагог Г. Сковорода зазначав, що «кожний повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе». «Пізнати свій народ» — означає осягнути розумом його історію, звичаї, традиції, обряди, обереги, ремесла як складові етнокульту-

ри та духовності. Адже культура — це дух і душа народу, а душа, тобто духовність спільноти, є споконвічним невмирущим корінням національної свідомості народу.

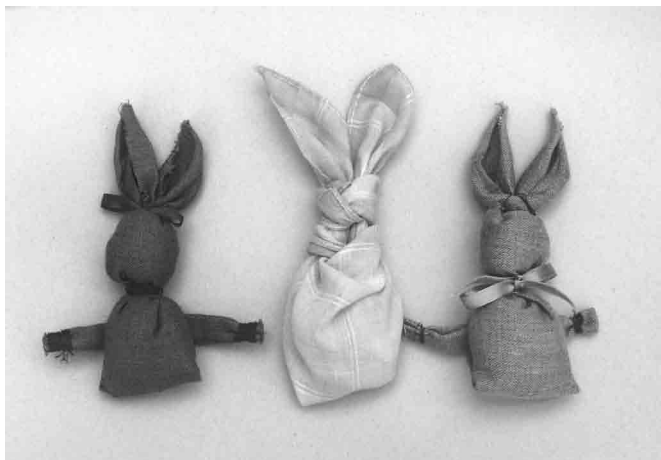
Ідея етнокультурного, тобто національного, виховання молоді активно культивувалася в українській педагогічній літературі в другій половині ХІХ — початку ХХ ст. Її прихильниками були М. Єшван, М. Галущинський, М. Грушевський, С. Русова, С. Сірополко та ін.

У науковій праці українського етнографа, громадського діяча, священника, педагога М. Грушевського (1865–1938 рр.) «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу» подано і проілюстровано дослідження про дитячі іграшки, забави. За визначенням І. Франка, ця етнографічна розвідка є «пребагатою збіркою матеріалів про дітей в українському селі». М. Грушевський пише: «У ляльок граються тільки дівчатка. Часом від них не відірвеш і великої дівки, заміж йде і в скрині ляльки везе — так любить це добро своє! Такі речі не схвалюються людьми, хоча з усмішкою пробачаються. Хлопці часто ворожо на ці дівчачі забавки дивляться, нищать їх, глумляться, як знайдуть, тому дівчата ховають свої ляльки від них. Втім, хлопці й самі часом побавляться ляльками, а потім чогось лукавий таки підкусить їх, і вони поглумляться над тим скарбом чи переховають так, щоб дівчатка попошукали. У хаті не раз і скарги за ляльок — батьки та матері гримають за це на хлопців.

Скарб свій дівчатка тримають у коробці якійсь, у решеті невеликому, у циділкові покинутому чи в старому очіпкові. Ляльок-хлопчиків не роблять, а все дівчат та молодлиць — зрідка бабу і дитинку у сповитку. Клаптики матерії для того, щоб робити ці вузлові ляльки, звуться крам, крамнинки, крамки, прибор, приборники. До них ще й прядиво держать.

Щоб ляльку зробити, спочатку пожують хліба в роті, а з нього виліплять кульку, положать її у полотнинку, зав'яжуть як вузлик ниткою, сформуять голівку, а зверху придушать, щоб вийшло таке як очіпок у молодиці чи стрічка у дівки. Як висохне, вив'язують, наче молодицю, хусткою, або, як дівці, вичешуть кіску з пряди-ва і, узявши за лоб, ззаду заплетуть її з кісниками і стрічками. У вузлик — голівку, на місці, де він зав'язаний і де буде у ляльки шия, встромлюють коротеньку паличку або ще більше обмотують

Технологія виготовлення іграшок-мотанок

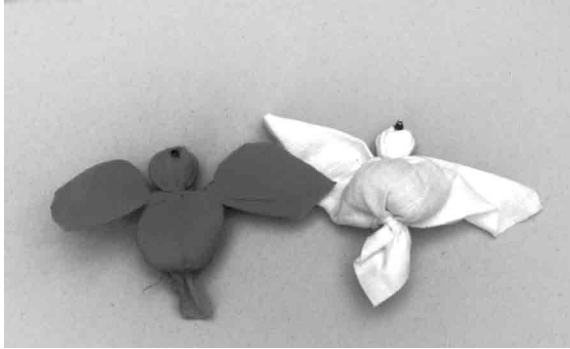

Мотанка «Зайчик»

Іграшку з тканини «Зайчик» робили в давнину для дітей трьох років, щоб вони мали друга. Іграшка була для дитини співрозмовником у процесі гри. Така гра пов'язана з ейдетизмом сприймання навколишнього світу дитиною, коли вона поводить з іграшкою чи лялькою як із живою олюдною істотою, що характерно для цього вікового періоду її розвитку. Таку іграшку батьки давали дитині, коли їй на деякий час залишали наодинці. Коли малюку ставало самотньо або страшно, то він звертався до зайчика як друга, розмовляв та грався з ним. Тому малюк був ніжним і чуйним до своєї іграшки, оскільки вбачав у ній рідну душу. Іграшковий зайчик був живою істотою, олюдною іграшкою і водночас оберегом для малюка. На Великдень зайчик міг принести в подарунок писанку або крашанку.

Виготовляли «Зайчика» прийомом мотання форми іграшки з одного клаптика тканини. На *малюнку 18 (див. додаток)* показано послідовність виготовлення іграшки-мотанки. Необхідно творчо підійти до вибору кольорової тканини та декорування, вбрання зайчика, що надасть виразності форми та образу іграшки «Зайчик».

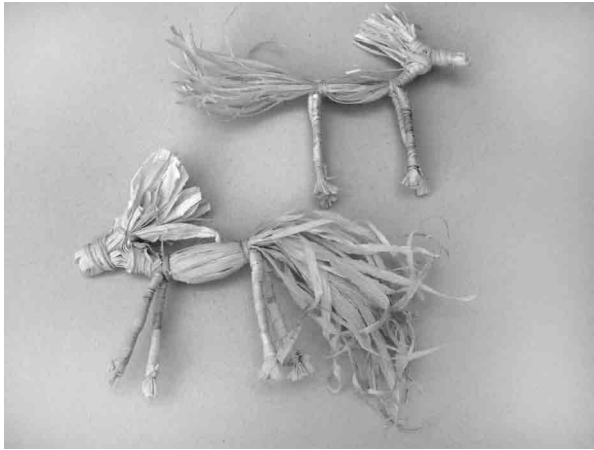
Мотанка «Пташка»

Часто у народі пташок виготовляли з клаптиків тканини способом загортання, як створюють вироби в техніці орігамі. Вони слугували як обрядові іграшки-ляльки. Виготовляли їх під час заклику Весни, що символізувала Птаха Радості.

Створювали ляльку таким чином: брали квадратний клаптик тканини, приблизно 25х25 см, й на вивороті складали по діагоналі трикутник, зміщуючи кути приблизно на 1,5 см. З цього боку повинно бути «черевом», а з верхніх кутів тканини — «крила». Потім загинали правий і лівий кути до нижнього кута. На відстані 1-1,5 см міцно намотували верхній кут нитками і зав'язували — утворювався «дзьобик», після чого розправляли складки тканини «черева» більш короткого кута доверху. Між утвореними частинами тканини (трикутниками) під самий «дзьобик» клали жмуток набивки з клаптиків тканини, вовни тощо і зав'язували нитками внизу, створюючи «голівку». Після цього розправляли складки тканини «черевом» доверху і розкривали «крильця». Між частинами тканини клали більший, аніж для «голівки», жмуток і створювали округле «черевом» пташки. При цьому, щоб «черевом» стало випуклим, підтягували задній кут тканини, що покривив спинку, й зав'язували ниткою. Від випуклого «черева» виникав «хвіст», який розправляли за формою. «Крильця» зав'язували ниткою, підтягуючи тканину до «голівки» і трішки доверху. Таку іграшку закріплювали на нитці й підвішували, щоб вона могла «літати». Послідовність виконання іграшки-пташки можна прослідкувати на *малюнку 19 (див. додаток)*.

Мотанки з природних матеріалів

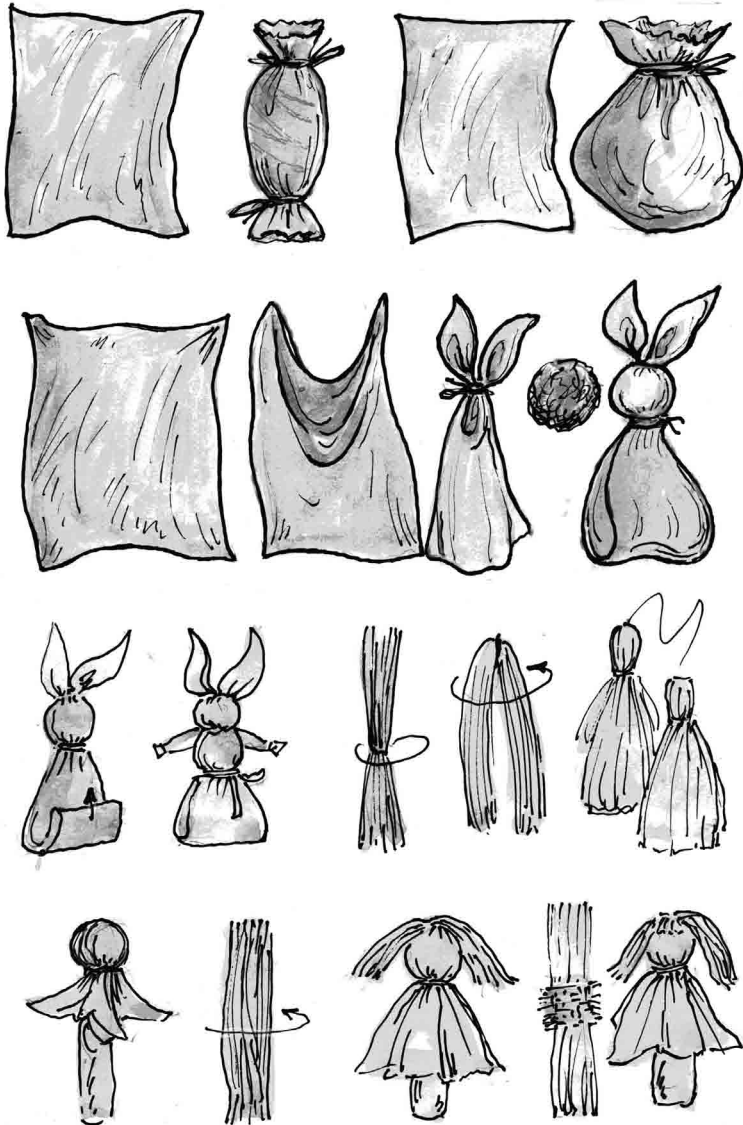

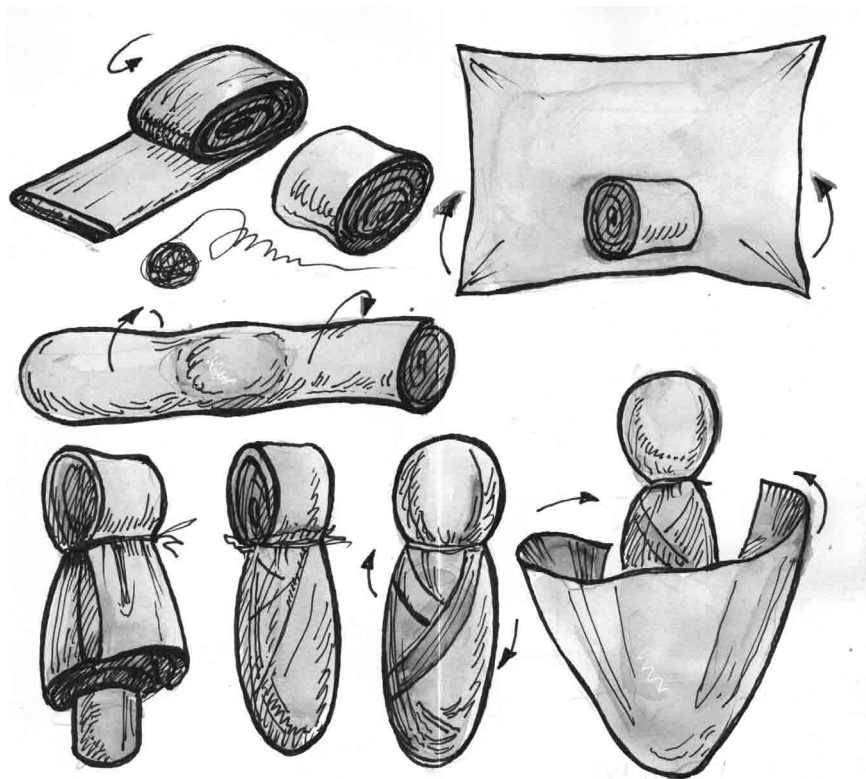
В Україні іграшки виготовляли не тільки з твердих (ріг, камінь) і пластичних (глина) матеріалів, а також із лози, соломи, рогози, сушеної трави, листя кукурудзи тощо. Ляльки, іграшки-мотанки з листя кукурудзи, трави, рогози, соломи стали художніми об'єктами сучасного народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Технологія створення народної ляльки-мотанки не втрачена. Але секрети створення ляльки залишаються назавжди нерозгадані до кінця, оскільки кожна людина надає їй свою особисту інформацію. У ній сконцентрована народна мудрість, традиції та вірування багатьох поколінь.

Сьогодні іграшка-мотанка стала художнім виробом, видом ужиткової творчості багатьох майстрів, учителів та креативним видом діяльності школярів у гуртках декоративно-прикладного мистецтва.

Традиційна народна іграшка з такого природного матеріалу, як сіно, трава, кукурудзяне лушпиння, очерет, солома, була поширена в різних регіонах України. Це пов'язано зі способом життя селянина, котрий значну частину часу проводив у полі. Природні матеріали були завжди поряд і ставали основним компонентом для швидкого виготовлення ляльки чи іграшки для малечі безпосередньо в полі чи у діброві, край степу. Для виготовлення брали жмут сіна чи трави, клаптик тканини квадратної форми (часто таким клаптиком обмоту-

Зміст

Вступ	3
Іграшка-лялька у життєдіяльності українського народу.....	7
Мотанка у віруваннях і звичаях українського народу.....	16
Методичні засади навчання виготовлення мотанки	27
Організація гурткової роботи	36
Технологія виготовлення ляльок-мотанок	43
Вузлова лялька.....	44
Лялька-зернинка (зернятко).....	45
Лялька-немовля	45
Ляльки-лихоманки	46
Ляльки-мотанки «Капусниця», «Дзвіночок».....	46
Лялька-мотанка в інший спосіб виготовлення	48
Лялька-мотанка «Масляна»	48
Лялька мотанка «Дівчинка з косичками».....	50
Мотанки в стилі народної (фольклорної) ляльки	51
Лялька-мотанка «Великодня».....	51
Лялька-мотанка з паперових серветок «Веснянка».....	52
Кужільна лялька	52
Лялька-мотанка «Вербниця»	53
Лялька з ниток.....	53
Сповивальна лялька з хустки	54
Технологія виготовлення іграшок-мотанок	56
Мотанка «Зайчик»	56
Мотанка «Пташка»	57
Мотанки з природних матеріалів.....	58
Солом'яна сувенірна лялька.....	59
Лялька-мотанка із сіна.....	60
Лялька «Чарівниця» з кукурудзяного лущпиння.....	60
Іграшка-мотанка «Коник»	61
Прикраси-мотанки із кольорових ниток.....	61
Ажурні мотанки з ниток.....	62
Яйце-мотанка.....	62
Матеріали та інструменти для виготовлення мотанок.....	64
Обладнання робочого місця та правила роботи, що забезпечують безпеку діяльності.....	65
Висновки	66
Словник термінів та понять	68
Використана література.....	73
Додаток.....	76

“КНИГА ПОШТОЮ” А/С 529
м. Тернопіль, 46008
т. (0352) 287489, 511141
(067) 3501870, (066) 7271762
mail@bohdan-books.com

Навчальне видання

РЕЗНІЧЕНКО Галина Володимирівна

ІГРАШКИ-МОТАНКИ

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Надія Бульчак*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Галини Кузів*

Підписано до друку 28.09.2012. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times ETD Умов. друк. арк. 6,05+(1,86)

Умов. фарбо-відб. 6,05+(7,44 вкл.)

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48

office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2443-3

9 | 789661 | 024433